

МОВА ГСТЫІЛЬ СРОДКАЎ МАСАВАЙ КАМУНІКАЦЫІ

СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ «ЖУРНАЛІСТЫКА», «ІНФАРМАЦЫЯ І КАМУНІКАЦЫЯ», І КУРС

РАЗМЕРКАВАННЕ АЎДЫТОРНАГА ЧАСУ:

лекцыі 26 гадзін, практычныя 46 гадзін (КСР – 6).

ФОРМЫ КАНТРОЛЮ: заданні да практычных, пісьмовыя працы, тэставыя заданні, экзамен.

АДУКАЦЫЙНЫ ПАРТАЛ ГрДУ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ

«МОВА І СТЫЛЬ СМК» ЯК НАВУЧАЛЬНАЯ ДЫСЦЫПЛІНА

ЛІТАРАТУРА

- **Сучасная беларуская мова:** вучэбны дапаможнік [у адпаведнасці з новымі правіламі арфаграфіі і пунктуацыі] / пад агульнай рэд. Л.М. Грыгор'евай. – Мінск, 2010.
- **Сямешка Л. І., Шкраба І. Р., Бадзевіч З. І.** Курс беларускай мовы: падручнік. – Мінск, 1996.
- **Пішам па-беларуску:** даведнік па арфаграфіі і пунктуацыі з каментарыямі / З.І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск, 2010.
- **Шкраба І. Лексікалогія: тэарэтычна-практычны курс.** – Мінск, 2012.
- **Сцяцко П. У.** Уводзіны ў мовазнаўства: дапаможнік. – Гродна, 2001.

ЛІТАРАТУРА

- **Сучасная беларуская літаратурная мова: Уводзіны. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Лексікалогія. Фразеалогія: вучэбны дапаможнік / Я. М. Камароўскі, В. П. Красней, У. М. Лазоўскі і інш. – Мінск, 1995.**
- **Лепешаў І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэбны дапаможнік. – Мінск, 1998.**
- **Гаўрош Н. В., Кавалёва М. Ц. Сучасная беларуская літаратурная мова: Марфалогія. – Мінск, 1997.**
- **Карацінская, Д. М. Сучасная беларуская мова: Марфеміка : вучэбны дапаможнік. – Гродна, 1997.**

ІНТЭРНЭТ- ПРАСТОРА

■ www.slounik.org

g

■ www.skarnik.by

у

The screenshot shows the website www.slounik.org in a browser window. The page features a search bar at the top with the text "Шукаць: толькі ў назве". Below the search bar, there is a list of dictionaries and encyclopedias, each with a checkbox and a "»" link. The list includes:

- Усе слоўнікі
- Беларуская навуковая тэрміналогія (БНТ)
- Элементарная матэматыка (БНТ)
- Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва (БНТ)
- Геаграфічная і космаграфічная тэрміны і назвы небесных цел (БНТ)
- Тэрміналогія лёгкі і псіхалогіі (БНТ)
- Геалёгія, мінералёгія, крышталёграфія (БНТ)
- Ботаніка. Агульная (БНТ)
- Ботаніка. Спецыяльная (БНТ)
- Музычныя тэрміны (БНТ)
- Слоўнік лясных тэрмінаў (БНТ)
- Nomina anatomica alboruthenica (выпуск I) (БНТ)
- Тэрміналогія права (БНТ)
- Тэрміналогія грамадазнаўства (БНТ)
- Назовы жывёл (БНТ)
- Nomina Anatomica Alboruthenica (выпуск II) (БНТ)
- Слоўнік матэматычнае тэрміналогіі (праект) (БНТ)
- Граматычна-лінгвістычная тэрміналогія (БНТ)
- Слоўнік глебазнаўчае тэрміналогіі (праект) (БНТ)
- Бугалтэрская тэрміналогія (БНТ)
- Слоўнік хемічнае тэрміналогіі (праект) (БНТ)
- Слоўнік сельска-гаспадарчае тэрміналогіі (праект) (БНТ)
- Nomina Anatomica Alboruthenica (выпуск III) (БНТ)
- Слоўнік фізічнае тэрміналогіі (праект) (БНТ)
- Слоўнік педагагічных дысцыплін (праект) (БНТ)
- Слоўнік тэрміналогіі агульнае расьлінагадоўлі (праект) (БНТ)
- Практычны беларускі вайсковы слоўнік
- Тэхнічная тэрміналогія
- Расейска-беларускі (тэхнічная тэрміналогія)
- Ваенны руска-беларускі слоўнік
- Беларуская-літоўскі тэрміналагічны слоўнік
- Агульныя
- Тлумачальная, этымалагічная, гістарычная
- Дыялектная
- Расейска-беларускія

On the right side of the page, there are two small text boxes:

- Вурыстр**
Вурыстр (бурганстр), выабранае збожа, якая ўзначальвала мясцовае самасарванне ў гарадах, дзе дзейнічала нагабуржуйскае права.
- Воты**
Воты (ад лат. votus - ахара, прызначэнне па абшчэні), ахараваць рэчы рапліннага ўмятку, судова, статуты, збор, частка вываі, частка чалавеча.

The browser's address bar shows "www.slounik.org" and the page title is "Не защищено". The browser's taskbar at the bottom shows the Windows logo, search icon, and several application icons. The system tray in the bottom right corner shows the date and time: "12:02 02.09.2018".

ЯК ВывУЧАЦЬ БЕЛАРУСКУЮ МОВУ?

- **СИСТЭМНЫ І ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫ ПАДЫХОДЫ.**
- **Сацыялінгвістычныя дадзеныя** (уздзеянне грамадства на мову, роля мовы ў жыцці грамадства).
- **Камунікацыйныя дадзеныя** (выяўленне якасцей моўных адзінак, якія праяўляюцца ў працэсе зносінаў).

Моўная сітуацыя на Беларусі.

Аналіз асноўных камунікацыйных функцый беларускай мовы.

МОВА ЯК ЗНАКАВАЯ КАМУНІКАЦЫЙНАЯ СІСТЭМА. ФУНКЦЫІ МОВЫ

ЛЕКЦЫЯ I.

АЗНАЧЭННЕ ПАНЯЦЦЯ «МОВА». СІСТЭМНЫ ХАРАКТАР МОВЫ.

МОВА І МАЎЛЕННЕ.

ФУНКЦЫІ МОВЫ.

ПАНЯЦЦЕ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ.

МОВА І КУЛЬТУРА. МОВА І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭНТЫФІКАЦЫЯ.

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА.

ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА. СІСТЭМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ.

НАРОДНА-ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА.

ШТО ЁСЦЬ МОВА?

- Мова – універсальная знакавая самабытная сістэма, сродак пісьмовых і вусных зносінаў этнічнай групы людзей.

РОСТ,
РАЗВІЦЦЁ

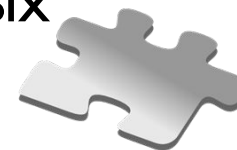

МОВА ЯК УНІВЕРСАЛЬНАЯ СКЛАДАНАЯ І ЗМЕНЛІВАЯ СІСТЭМА

Моўны ўзровень	Моўная адзінка	Функцыя
Фанетычны	Гук	Адрознівальная
Марфемны	Марфема	Носьбіт значэння
Лексічны	Слова	Намінацыйная
Сінтаксічны	Словазлучэнне / сказ	Камунікацыйная

- Мова – складаная і зменлівая сістэма.
Узроўні моўнай сістэмы: фанетычны – марфемны – лексічны – сінтаксічны.
- Мова – знакавая сістэма. Матэрыяльнымі носьбітамі інфармацыі выступаюць моўныя знакі: гук – марфема – слова – словазлучэнне / сказ.
Структурныя элементы мовы ўзаемназвязаныя і ўзаемаабумоўленыя.
- Шмат’яруснасць моўнай структуры забяспечвае значную эканомію моўных сродкаў пры выяўленні самага разнастайнага зместу.

['mɒvə]

МОВА ЯК УНІВЕРСАЛЬНАЯ
СКЛАДАНАЯ І ЗМЕНЛІВАЯ СІСТЭМА

МОВА І МАЎЛЕННЕ

Мова –

- грамадская з’ява, арганізаваная па пэўных правілах знакавая сістэма, інструмент выказвання думак у вуснай ці пісьмовай форме.
- Мова – з’ява агульнанародная, існуе незалежна ад волі чалавека.
- Мова ёсць аб’ектыўнай рэальнасцю, яна абавязковая для ўсіх носьбітаў, адлюстроўвае вопыт калектыву.

Маўленне –

- частка грамадскай дзейнасці чалавека, праяўленне мовы, працэс валодання мовай, карыстанне мовай як сродкам зносінаў.
- Маўленне суб’ектыўнае, мэтанакіраванае, сітуацыйна абумоўленае, непаўторнае, адлюстроўвае вопыт індывідууму.
- **Віды маўленчай дзейнасці:** слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо.

КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ

**Рабі нечаканае,
рабі, як не бывае,
рабі, як не робіць ніхто, —
і тады пераможаш.**

Уладзімір Караткевіч

Камунікацыйныя якасці маўлення:

- правільнасць,
- дакладнасць,
- лагічнасць,
- дарэчнасць,
- багацце,
- выразнасць.

ФУНКЦИИ МОВЫ

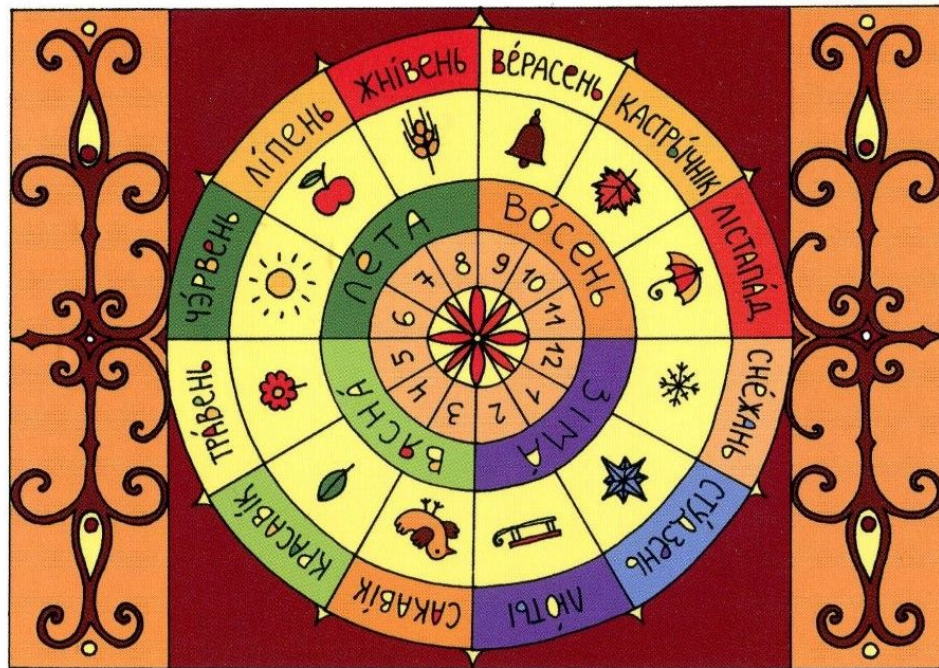
ФУНКЦЫ МОВЫ

- **Камунікацыйная:** раскрывае сацыяльны, грамадскі характар мовы як сродку зносінаў, сродку паразумення паміж людзьмі. Выбар моўных сродкаў дазваляе ўплываць, наладжваць кантакт, рэагаваць, перадаваць эмоцыі.

ФУНКЦЫ МОВЫ

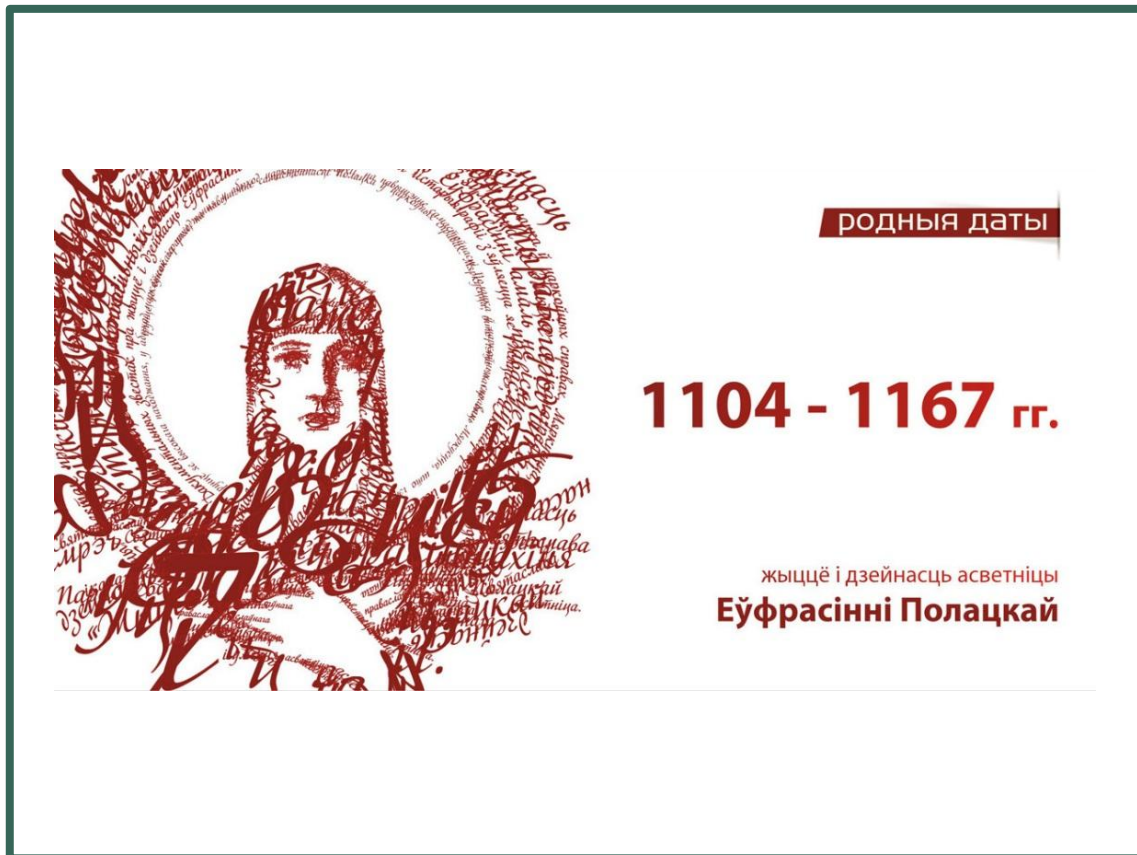

Беларуская мова

- **Пазнавальная:** паказвае, што мова прэзентуе пазнавальную дзейнасць чалавека. Праз мову чалавек спазнае свет. Мова вызначае межы і сферу пазнання. Мысленне становіцца рэальнасцю праз мову. У слове адбіваецца асаблівасць нацыянальнага светаўспрымання.

ФУНКЦЫ МОВЫ

- **Акумулятыўная:** указвае на здольнасць мовы адлюстроўваць гісторыю. Мова злучае мінулае з сучасным і будучым, забяспечвае пераемнасць у развіцці культуры. У мове захоўваецца нацыянальная памяць, праз мову перадаецца культурна-гістарычная інфармацыя.

ФУНКЦЫ МОВЫ

- **Сімвалічная** (кансалідацыйная, этнічная);
- **Індэксальная** (ідэнтыфікацыйная, маркёр прыналежнасці да супольнасці);
- **Экспрэсіўная** (уплывовая, як сродак пераканання, выяўлення сябе);
- **Эстэтычная** (як сродак фарміравання і эстэтычнага развіцця чалавечай свядомасці);
- **Фатычная** (наладжвання кантакту) і інш.

ЯКІЯ ФУНКЦЫІ
ВЫКОНВАЕ
БЕЛАРУСКАЯ
МОВА Ё НАШ
ЧАС?

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

- Мова – камунікацыйная сістэма.
- Мова – з’ява сацыяльная. Мова і грамадства, грамадства і мова.

НАВУКА

СПРАВАВОДСТВА

МАСАВАЯ КАМУНІКАЦЫЯ / МЕДЫЯ

ШТОДЗЁННЫ ПОБЫТ

МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА

РЭЛІГІЯ

ДЗЯРЖАЎНАЯ МОВА

- Працоўная мова апарату кіравання краінай.
- На ёй выдаюцца законы і ўказы, пастановы і распараджэнні, дзейнічае сістэма адукацыі. Гэта мова дакументацыі, урадавай перапіскі.
- Дзяржаўная мова – мова тытульнай нацыі.

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

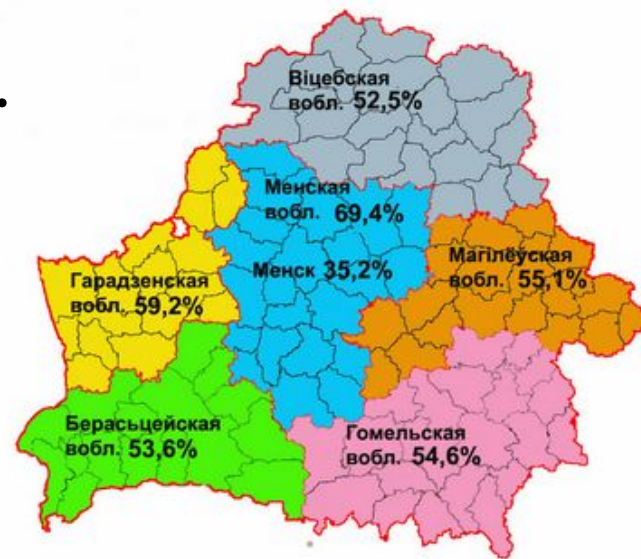
РОДНАЯ МОВА

Родная мова – мова «матчына», мова дзяцінства.

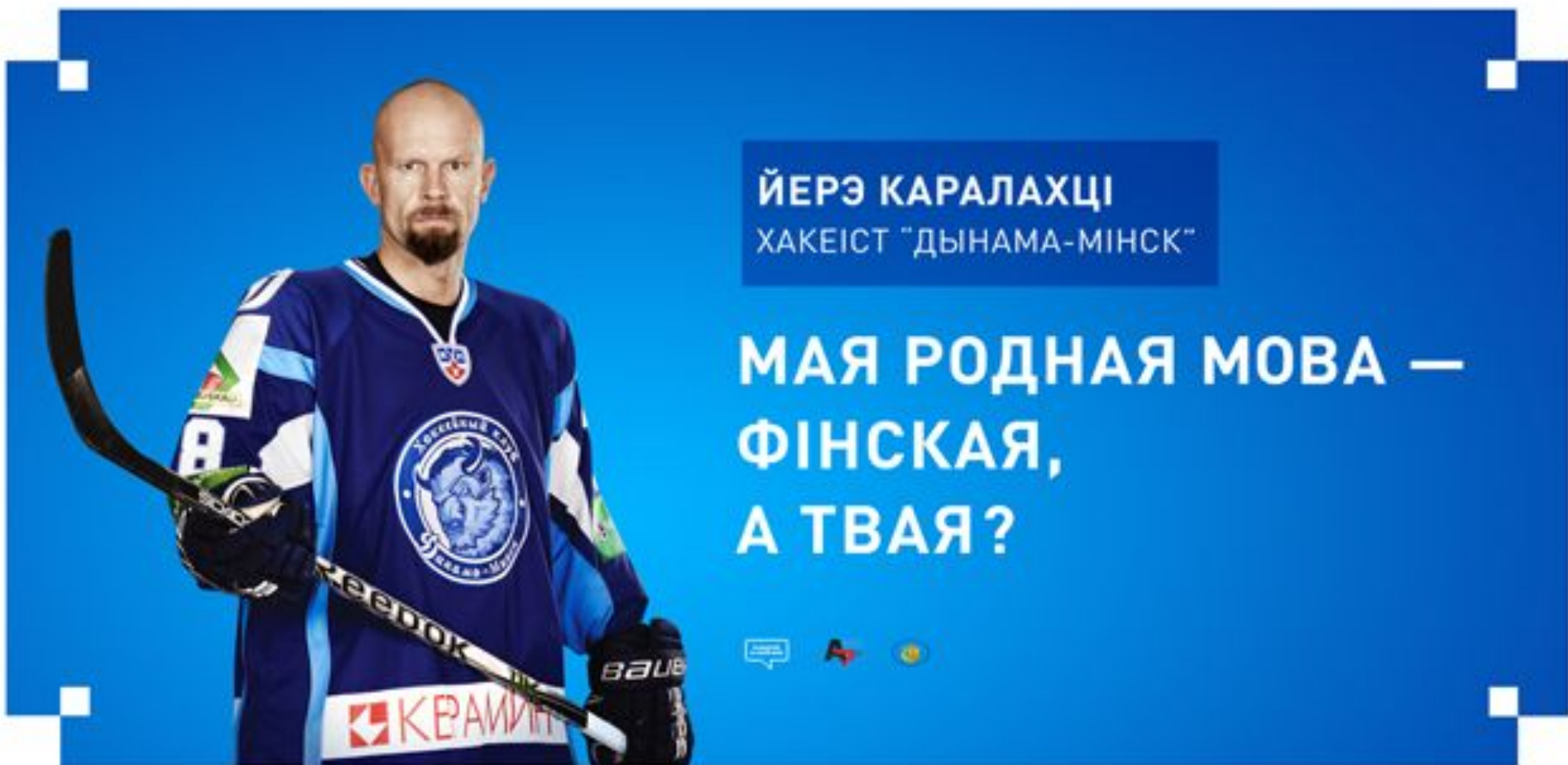
Родная мова – мова родных мясцінаў, радзімы.

Родная мова – мова продкаў, тых людзей, якія стваралі і абаранялі культуру зямлі.

Родная мова даецца кожнаму з нас не толькі для таго, каб карыстацца ёю як сродкам зносінаў, выражаць уласныя думкі і пачуцці, але і для ўдасканалення свайго духоўнага свету.

ЙЕРЭ КАРАЛАХЦІ
ХАКЕІСТ "ДЫНАМА-МІНСК"

МАЯ РОДНАЯ МОВА —
ФІНСКАЯ,
А ТВАЯ?

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ МОВА

Беларуская мова – мова нацыі, сродак нацыянальнай ідэнтыфікацыі.

АДЗІНСТВА НАЦЫІ ЗАБЯСПЕЧВАЕЦЦА І АГУЛЬНАСЦЮ МОВЫ
ЯК СРОДКУ КАМУНІКАЦЫІ.

Фарміраванне нацыянальнай мовы суправаджаецца станаўленнем адзінай літаратурнай мовы, якая пачынае абслугоўваць усе сферы зносін, распаўсюджваннем адзінага вуснага літаратурнага маўлення.

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭНТЫФІКАЦЫЯ Ў ГЛАБАЛІЗАВАНЫМ СВЕЦЕ
: глабалізацыя і глакалізацыя

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

МОВА ЯК ФОРМА ВЫРАЖЭННЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ КУЛЬТУРЫ

Мова – з’ява самабытная. За кожнай мовай свой непаўторны свет зносінаў, традыцыі, гісторыя, культура, думкі і пачуцці пэўнага народа.

Прыродныя ўмовы і геаграфія краіны, узровень народнай гаспадаркі і ход гістарычнага развіцця, характар грамадскай думкі, навукі, мастацтва – усе вялікія і малыя асаблівасці жыцця нашага народа адлюстраваліся ў мове.

- **безэквівалентная лексіка** (найменні прадметаў і з’яў, спецыфічных для нацыянальна-культурнай рэчаіснасці): замчышча, верашчака;
- **моўныя этыкетныя формулы** (словы і выразы, замацаваныя за адпаведнымі стандартнымі сітуацыямі зносінаў): дабранач, вітаю!;
- **граматычныя асаблівасці** (напрыклад, кіраванне дзеясловаў, ступені параўнання прыметнікаў, скланенне прозвішчаў): ажаніцца з кім, Францыскам Скарынам – Алесяй Скарынай;
- **устойлівыя моўныя адзінкі** (прыказкі, фразеалагізмы, прэцэдэнтныя феномены): з ласкі на пацеху, хоць бы цвік, «Зніч крыжовых дарог», «Колосья под серпом ТВ», ;
- **ключавыя імёны нацыянальнай культуры**: Рагнеда, Купала;
- **вобразы-характары, матывы нацыянальнага**: Радзіма, Адраджэнне, беларусізацыя.

ПАКАЗАЛЬНІКІ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАГА Ё МОВЕ

Законны мыслення – агульначалавечыя, а
моўныя заканамернасці – нацыянальныя.

МОВА ПРЕЗЕНТУЕ ЛАД МЫСЛЕННЯ НАРОДА

Уяўленне аб прасторы ў светаадчуванні
беларусаў праз выяўленне і
характарыстыку літаратурных вобразаў:

- скрыжаванне, раздарожжа, ростань,
развіліна, перасек, разбежак, крыжавыя
пуціны;
- балота, багна, дрыгва, твань, імшара,
дрыгвянік, алёс.

МОВА

КАМУНІКАЦЫЯ

КУЛЬТУРА

ІДЭНТЫФІКАЦЫ
Я

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ МОВА

- Нацыянальная мова – катэгорыя гістарычная.
- Мова – сродак захавання і перадачы ад пакалення да пакалення культурна-гістарычных традыцый.
- Беларуская мова зведала часы росквіту (XIV – XVI стст.) і часы заняпаду (1569, 1696, 1795). Заняпадныя часы існавання мовы вызначылі і адметнасці яе развіцця.

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ МОВА – КАТЭГОРЫЯ ГІСТАРЫЧНАЯ

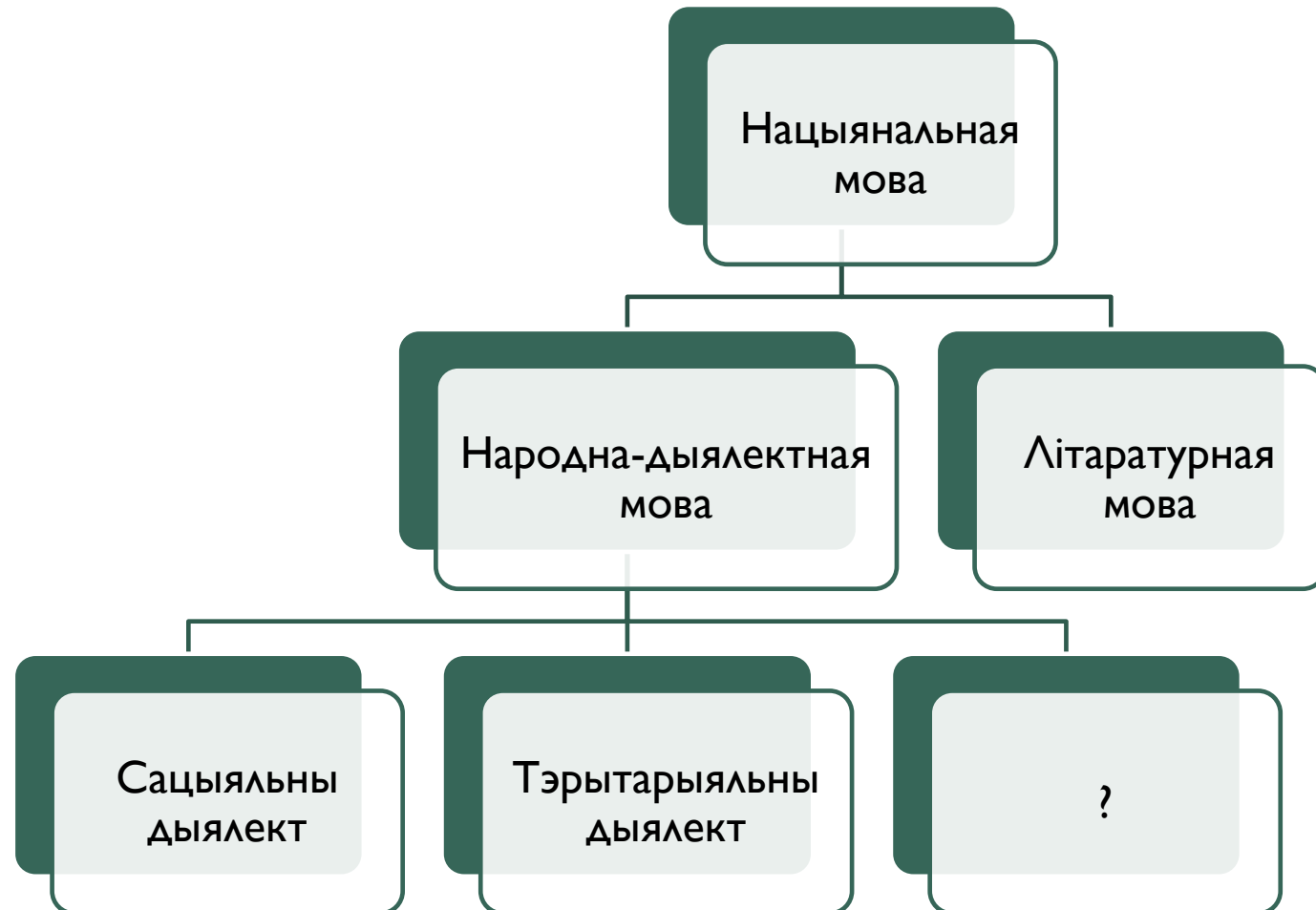
- Беларуская літаратурная мова амаль не мела традыцый пераемнасці з пісьмовай старабеларускай мовай – мовай беларускай народнасці – і складвалася на народна-гутарковай аснове.
- Была парушана ўзаемасувязь паміж вуснай формай існавання мовы і пісьмовай, якая падлягала амаль на працягу двух стагоддзяў забароне.
- Развіццё вуснай формы існавання беларускай мовы не мела фактару стрымлівання (як гэта вынікае з натуральнага і абавязковага ўзаемадзеяння дзвюх формаў існавання мовы).
- Беларускамоўная камунікацыя адрозніваецца набліжанасцю да вуснага маўлення (формы дзеепрыметнікаў, словы-кандэнсаты; праблема – калькаванне афіцыйна справавых тэкстаў).

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ МОВА – КАТЭГОРЫЯ ГІСТАРЫЧНАЯ

- *“Шчыльная прывязанасць” беларускай літаратурнай мовы да мастацкага маўлення, з аднаго боку, дае магчымасць мацней праявіцца яе нацыянальнай спецыфіцы, а, з другога боку, выклікае складанасці з папаўненнем лексікі і фразеалогіі тымі сродкамі, якімі не валодаюць народныя гаворкі, але якія неабходныя для задавальнення патрабаванняў культуры, навукі, тэхнікі і іншых сфер інтэлектуальнай дзейнасці.*

■ Леў Шакун

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА – узорная, унармаваная, стылістычна разгалінаваная форма нацыянальнай мовы, якая выступае ў вуснай і пісьмовай разнавіднасцях.

- Наяўнасць пісьмовай (кніжнай) традыцыі.
- Апрацаванасць, унармаванасць, стабільнасць.
- Абавязковасць для ўсіх носьбітаў.
- Стылістычная дыферэнцаванасць.
- Поліфункцыянальнасць (здольнасць выконваць розныя функцыі).
- Універсальнасць (абслугоўванне ўсіх сфер зносін).
- Наяўнасць пісьмовай і вуснай формаў.

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА УНАРМАВАНАСЦЬ, ЦІ КАДЫФІКАВАНАСЦЬ,

- **НОРМА** – выпрацаваныя грамадствам і пісьмова замацаваныя ў нарматыўных слоўніках, даведніках і граматыках (ці кадыфікаваныя) узоры, правілы, якім падпарадкоўваюцца вымаўленне і напісанне слоў, выбар моўных адзінак, ужыванне іх граматычных форм, пабудова словазлучэнняў, сказаў.

СІСТЭМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

- **АРФАЭПІЧНЫЯ** – правільнае аднастайнае вымаўленне гукаў і іх спалучэнняў у працэсе зносін, правільная пастаноўка націску: [с'н'эх], [с'в'атло], [үром].
- **Фанетычныя законы.** Выпрацаваны на працягу гістарычнага развіцця мовы. Рэгулююць адносіны паміж гукамі ў моўнай плыні.
- Аканне. Яканне. Аглушэнне звонкіх зычных. Асіміляцыя па глухасці – звонкасці. Асіміляцыя па свісцячасці – шыпячасці. Асіміляцыя па цвёрдасці – мяккасці. Узнікненне прыстаўных гукаў. Падаўжэнне зычных.

СИСТЕМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

- **АРФАГРАФІЧНЫЯ** – перадача вуснай мовы на пісьме ў адпаведнасці з пэўнымі правіламі:
- **правапіс *ў / Ў***: ва Украіне – за ўкраінцамі; крыкі «ўра» (крык «ура»), для ўніята (з уніятам), ва ўніверсітэце (перад універсітэтам); *фрау, Шоу, ток-шоу, ноу-хау* і *прэзідыум, кансіліум, радыус, страус, соус* і вытворных ад іх;
- **правапіс *і / ы***: *дэзынфармацыя, дэзынфіцыраваць*, пасля прэфіксоідаў (*звыш-, між-, сярод-, пан-, супер-, транс-, контр-*) і захоўваецца: *звышімклівы, міжінстытуцкі, контрідэя, суперінтэлект, у складанаскарочаных словах дзяржінспектар, палітінфармацыя, медінструменты.*
- **Законы акання на пісьме**: *рака, дамы* (аканне), *веснавы* (яканне), *леснічоўка*, Сяргеевіч, аповед, дзявяты, дзясяты, *васямнаццаць*; *лідар, камп'ютар, тэндар, менеджар, альма-матар*, але ненаціскныя фіналі *-эль, -эр* ва ўласных імёнах іншамоўнага паходжання перадаюцца нязменна: *Ландэр, Одэр, Пітэр, Юпітэр.*

СІСТЭМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

- **ЛЕКСІЧНЫЯ** – ужыванне слоў ва ўласцівых ім значэннях і правільнае спалучэнне слоў па сэнсе: *адчыніць акно, распачаць сход, расплюшчыць вочы і адкрыць нязведанае.*
- Размежаванне значэнняў сінонімаў: *страціць веру і згубіць сшытак;*
- Міжмоўныя амонімы: адказ (ответ) і отказ (адмова), бескарысны (беспольны) і бескарыстны (бескарыслівы), век (возраст) і век (стагоддзе), маніць (обманываць) і маніць (вабіць), гадаць (варажыць) і гадаць (предполагаць).
- Выкарыстанне прыназоўнікаў: *для / дзеля цябе, з-за будынка і праз ляноту.*
- Пераклад назоўнікаў з кампанентам благо: *благодетельный – дабрадзеіны, благоухание – водар, боготворить – абагаўляць.*
- Пераклад мнагазначных словаў: *працэсы в речі – працэсы ў маўленні, пламенная речь – палымяная прамова, об этом не было и речі – пра гэта і гаворкі не было.*

СІСТЭМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

- **ГРАМАТЫЧНЫЯ** (марфалагічныя і сінтаксічныя) – правільнае ўжыванне формаў слоў і правільная пабудова сінтаксічных канструкцый (словазлучэнняў і сказаў).
- Кіраванне дзеясловаў: *смяцца з каго, ажаніцца з кім, дзякаваць каму, ідзе і косіць* (3 асоба адз. лік дзеясловаў I і II спражэння);
- Склонавыя формы назоўнікаў: чэмпіянат свету па хакеі, спаборніцтвы па футболе, па рэгіёне, на дні нараджэння, дапамога па беспрацоўі.
- Родавыя формы назоўнікаў: *цень, сабака, боль, фальш, цуд, яблык, рукапіс.*
- Утварэнне прыналежных прыметнікаў: *бабулін, матчын, Цётчына апавяданне і дзядулеў, бацькаў, Алесеў сшытак.*

СИСТЭМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

- **ГРАМАТЫЧНЫЯ** (марфалагічныя і сінтаксічныя) – правільнае ўжыванне формаў слоў і правільная пабудова сінтаксічных канструкцый (словазлучэнняў і сказаў).
- Утварэнне і ўжыванне дзеепрыметнікаў: утвараюцца ад дзеясловаў закончанага трывання; дзеепрыметнікі незалежнага стану (суб'ект сам утварае дзеянне) аснова інфінітыва непераходнага дзеяслова закончанага трывання + -л-: *збялелы, заінелы, пачырванелы, зарослы*; дзеепрыметнікі залежнага стану (неактыўнае дзеянне) – аснова інфінітыва пераходнага дзеяслова закончанага трывання + -н-, -ан-, -ен-, -т-: *намаляваны, прынесены, змалочаны, збабыты, напоены*.
- Пераклад дзеепрыметнікаў: вядуцый – вядоўца, гаворяцый – моўнік, сочувствуюцый – спагадлівы, угрожаюцый – пагрозлівы.
- Словаўтваральныя значэнні прэфіксаў: уступать место, уплатить штраф, удалить знак, убирать со стола.

СІСТЭМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

- **СТЫЛІСТЫЧНЫЯ** – выкарыстанне моўных сродкаў у адпаведнасці з выбраным стылем: бубніць – мармытаць – гаварыць – заявіць – падкрэсліць; прабачце! + перапрашаю! + выбачайце! + даруйце!
- **ПУНКТУАЦЫЙНЫЯ** – правільная пастаноўка знакаў прыпынку.

СТЫЛЁВАЯ ДЫФЕРЭНЦЫЯЦЫЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Літаратурная мова ўяўляе сабой сістэму **функцыянальных стыляў** – разнавіднасцей мовы, якія адрозніваюцца паміж сабой сферай абслугоўвання грамадскага жыцця, уласцівымі ім моўнымі сродкамі, функцыйнай накіраванасцю.

МЭТА СТЫЛЕВАЙ ДЫФЕРЭНЦЫЯЦЫІ – ЗАБЯСПЕЧВАННЕ ЭФЕКТЫўНАЙ КАМУНІКАЦЫІ, ПАРАЗУМЕННЯ ПАМІЖ ЛЮДЗЬМІ.

НАВУКОВЫ, ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫ, АФІЦЫЙНА-СПРАВАВЫ, РАЗМОўНЫ, МАСТАЦКІ, РЭЛІГІЙНЫ

ФОРМЫ РЕАЛІЗАЦЫІ МОВЫ

Вусная (адрасат успрымае на слых і рэагуе на маўленне):

- маўленне носьбітаў мовы ва ўмовах (не) падрыхтаваных і (не) афіцыйных зносінаў;
- гукавая, выкарыстоўваецца сістэма прасадычных (інтанацыя, націск) сродкаў выражэння;
- ствараецца ў працэсе гаварэння;
- эмацыянальна афарбаваная;
- арыентуецца на пазамоўную сітуацыю;
- характэрныя слоўная імправізацыя і некаторыя моўныя асаблівасці (свабода ў выбары лексікі, выкарыстанне простых і няпоўных сказаў, ужыванне пабуджальных, пытальных, клічных сказаў, паўторы, незакончанаць выражэння думкі).

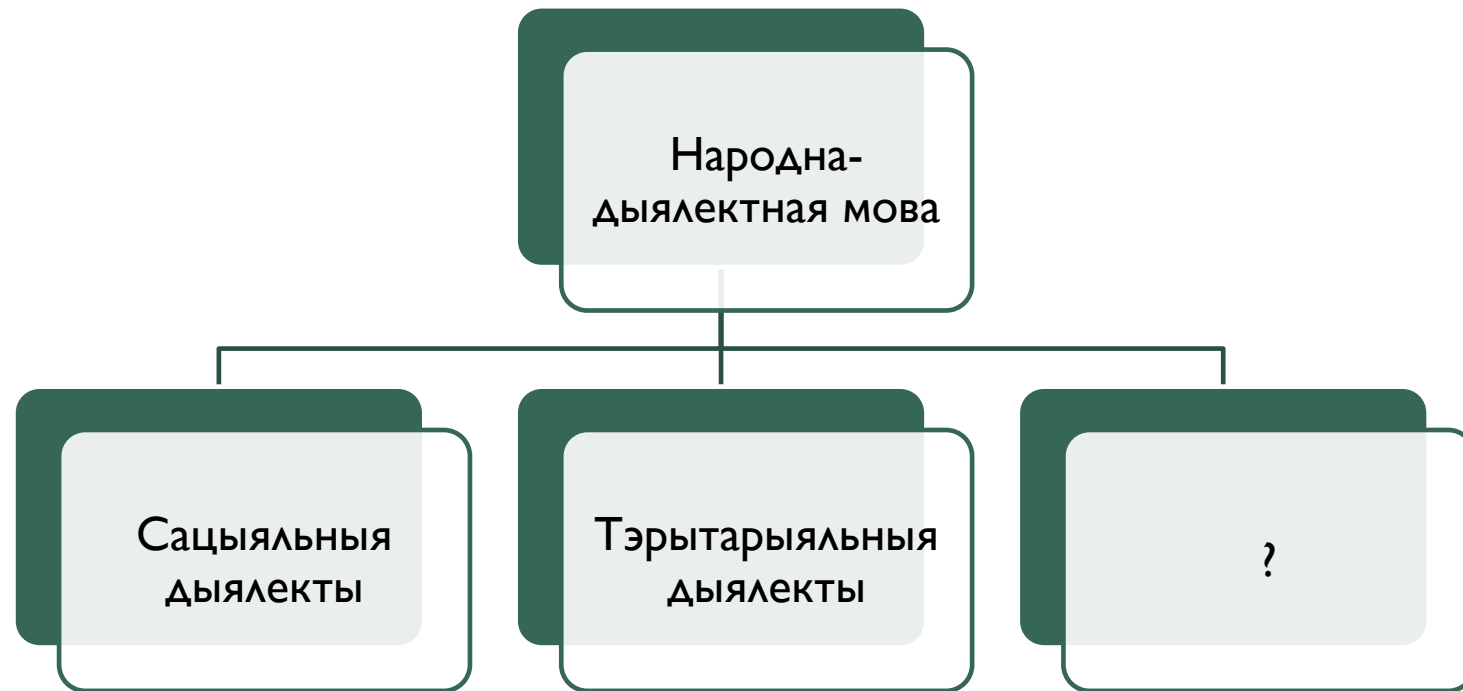
ФОРМЫ РЕАЛІЗАЦЫІ МОВЫ

Пісьмовая (адрасат аддалены прасторава, успрымае зрокава):

- графічна замацавана;
- можа быць заранёў абдуманая і выпраўлена;
- ствараецца ў адпаведнасці з патрабаваннямі моўнай нормы;
- моўныя асаблівасці (перавага кніжнай лексікі, наяўнасць складаных сказаў, адасобленых і аднародных членаў сказа, дзеяслоўных формаў залежнага стану, пабочных і ўстаўных канструкцый, адсутнасць пазамоўных элементаў).
- **Пераапрацоўка вуснага маўлення ў пісьмовую мову: рырайтынг** ‘падгладжванне’.

НАРОДНА-ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА

САЦЫЯЛЬНЫ ДЫЯЛЕКТ

- **САЦЫЯЛЬНЫЯ ДЫЯЛЕКТЫ** – сацыялекты – разнавіднасць вуснай мовы вузкай сацыяльнай ці прафесійнай групы людзей, насычаная рознымі адвольна выбранымі, відазмененымі і своеасабліва спалучанымі моўнымі элементамі. Ужываецца носьбітамі мовы, аб’яднанымі паводле іх прафесій, характару дзейнасці, бытавых умоваў, агульнасці інтарэсаў з мэтай моўнага адасаблення.
- **ЖАРГОН САЦЫЯЛЬНЫ** – ‘сапсаваная мова, умоўная гаворка’ – маўленне, якое адрозніваецца ад літаратурнага і характарызуе пэўныя сацыяльныя групы, напрыклад, людзей, аб’яднаных родам заняткаў, захапленнямі. Жарганізмы – пераасэнсаваныя, часта фанетычна змененыя словы літаратурнай мовы. Арго – засакрэчанае маўленне.
- **ПРАФЕСІЙНЫ ЖАРГОН** – маўленне прадстаўнікоў пэўнай прафесіі. Прафесіяналізмы – вузкаспецыяльныя назвы, утвораныя праз дэталёвую дыферэнцыяцыю прадметаў ці з’яў.

ТЭРЫТАРЫЯЛЬНЫ ДЫЯЛЕКТ

ТЭРЫТАРЫЯЛЬНЫ ДЫЯЛЕКТ – гэта вусная тэрытарыяльная разнавіднасць мовы нацыі, сукупнасць мясцовых гаворак, што бытуюць на Беларусі.

- ПАЎНОЧНА-ЎСХОДНІ І ПАЎДНЁВА-ЗАХОДНІ ДЫЯЛЕКТЫ
- СЯРЭДНЕБЕЛАРУСКІЯ ГАВОРКІ
- ПАЛЕСКІЯ ГАВОРКІ

Кожны дыялект – складанае спалучэнне спецыфічных, характэрных толькі для яго моўных асаблівасцей і агульных рыс, уласцівых усім дыялектам і літаратурнай мове

ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА

Сучасныя дыялекты адлюстроўваюць тэрытарыяльны падзел мовы феадальнай пары (час кансалідацыі беларускіх земляў у межах Тураўскага і Полацкага княстваў). Сацыяльны прагрэс разбураў вузкія рамкі феадальнай гаспадаркі, пашыраліся эканамічныя, культурныя сувязі, а гэта патрабавала ўніверсальнасці сродку зносін, вяло да паступовага фармавання на базе асобных дыялектаў і гаворак адзінай нацыянальнай мовы.

У наш час дыялекты – з’ява астаткавая, рэліктавая, новыя дыялекты ўжо не ўтвараюцца.

ДЫЯЛЕКТНЫЯ АДМЕТНАСЦІ

ПАЎНОЧНА-ЎСХОДНІ ДЫЯЛЕКТ:

Дысіміляцыйнае аканне і яканне: вьда, біда;

Адсутнасць дыфтонгаў: лес, конь;

Наяўнасць падоўжаных зычных: насенне, вяселле;

Аднаскладовы канчатак тв. скл.: сцяной; р.скл.: маладой;

Канчатак -ы, -і ў назоўніках м.р. наз.скл. множ.л.: нажы, дубы, грыбы;

Назоўнікі м.р. мн.л. дав.скл. -ам, -ах: дамам, дамах;

Назвы маладых істот: парасёнак;

Мяккаэрыя гаворкі: др'ева, р'іка;

Дзеясловы I спр. адз.л. III ас. на -ць: ідзець, кажаць;

Буду рабіць, буду жаць;

Наеўся, смяяўся, наеўсь, смяяўсь

ПАЎДНЁВА-ЗАХОДНІ ДЫЯЛЕКТ:

Недысіміляцыйнае аканне і яканне: вада, бяда;

Наяўнасць дыфтонгаў: ліес, куонь;

Адсутнасць падаўжэння: насеня, вяселя;

Двухскладовы канчатак: сцяною; р.скл.: маладою;

Канчатак -е, -э ў назоўніках м.р. наз.скл. множ.л.:

нажэ, дубэ, грыбэ;

Канчаткі - м.р. мн.л. дав.скл. -ом, -ох: дамом, дамох;

Назвы маладых істот: парася;

Цвёрдаэрыя гаворкі: рака, дрэва;

Дзеясловы I спр. адз.л. III ас. на -е, -а: ідзе, нясе, кажа;

Рабіцьму, жацьму;

Наеўса, узяўса, падняўса.

ФОРМЫ РЕАЛІЗАЦЫІ МОВЫ

- ТРАСЯНКА = ТРАНССКОД (Іна Каліта)
- Кадыфікаваная беларуская літаратурная мова набывае кансерватыўны статус і ареол элітнасці, яго высокая культурнае маркіраванне не адпавядае сучаснай зніжанай моўнай кампетэнцыі большасці носьбітаў;
- Трасянка як баласт, у ёй неабходна выдзяляць плюсы (а) яркія вобразныя стылістычныя сродкі, (б) нацыянальная фанетычная база, і мінусы (а) рускія моўныя кампаненты, (б) савецкі псіхалагічны элемент матрыцы.

- АЗНАЧЭННЕ ПАНЯЦЦЯ «МОВА». СІСТЭМНЫ ХАРАКТАР МОВЫ.
МОВА І МАЎЛЕННЕ.
ФУНКЦЫІ МОВЫ.
ПАНЯЦЦЕ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ.
МОВА І КУЛЬТУРА. МОВА І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭНТЫФІКАЦЫЯ.
НАЦЫЯНАЛЬНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА.
ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА. СІСТЭМА НОРМАЎ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ.
НАРОДНА-ДЫЯЛЕКТНАЯ МОВА.

ПЫТАННІ ЛЕКЦЫІ: ЗАСВАЕННЕ